

©Borgis

Wspomnienie o Doc. dr. hab. n. farm. Aleksandrze Ożarowskim

„Rośliny lecznicze to moja miłość – Les plantes medicinales – mon amour”

Doc. Aleksander Ożarowski

W dniu 21 czerwca 2011 r. w Warszawie w wieku 95 lat zmarł Docent Aleksander Ożarowski, uznawany przez wszystkich za Profesora – wielkiego polskiego uczonego, nestora polskiego ziołolecznictwa, który do końca swoich dni poświęcił się pracy naukowo-popularyzatorskiej. Pograżony w smutku był nie tylko świat naukowy, czy przedstawiciele przemysłu zielarskiego, ale całe polskie społeczeństwo.

Docent dr hab. n. farm. Aleksander Ożarowski urodził się 16 stycznia 1916 roku w Płoskirowie (obecnie Chmielnicki) na Ukrainie, w bogatej ziemiańskiej rodzinie. Matka Agata była szlachcianką z rodu Kołeckich. Jego dziadek Włodzimierz Fedorowicz Ożarowski piastował urząd generała i gubernatora Orenburga. Natomiast pradziadek Michał Ożarowski był hetmanem polnym koronnym w okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Po rewolucji październikowej w 1917 r. i w wyniku wybuchu wojny domowej na terenie Imperium Rosyjskiego, co miało również negatywny wpływ na politykę Ukraińskiej Republiki Ludowej, 2-letni wówczas Aleksander Ożarowski wraz z rodzicami przybył do Warszawy.

Aleksander Ożarowski rozpoczął naukę w Gimnazjum im. Jana Zamoyskiego w Warszawie, gdzie w 1935 r. złożył egzamin dojrzałości. Bezpośrednio po maturze odbył służbę wojskową w Szkole Podchorążych Piechoty w Pułtuskach, którą ukończył w roku 1936. Następnie podjął studia farmaceutyczne na Uniwersytecie Warszawskim, gdzie studiował do 1939 r., to jest do wybuchu II wojny światowej. Brał udział w walkach obronnych Modlina podczas najazdu Niemców hitlerowskich. Po kapitulacji Twierdzy Modlin Aleksander Ożarowski dostał się do niewoli, z której udało mu się jednak zbiec. Służył dalej w Armii Krajowej, a następnie brał udział w Powstaniu Warszawskim, aż do 1945 roku pozostając w służbie I Armii Wojska Polskiego. Przeszedł w stan spoczynku w randze majora.

Zaznał okrucieństw wojny, biedę i niesprawiedliwość, lecz nie poddał się i widział przed sobą nowe cele w dziedzinach farmacji i medycyny. Ze względu na wielkie zniszczenie Warszawy, Aleksander Ożarowski mógł kontynuować studia od 1945 r. na nowopowstałym Wydziale Farmaceutycznym Uniwersytetu Łódzkiego, którego organizatorem i dziekanem był prof. Jan Muszyński, botanik i farmakognosta z Uniwersytetu im. S. Batorego w Wilnie. Z uwagi na bardzo trudne warunki bytowo-materialne jeszcze podczas studiów Aleksander Ożarowski podjął pracę w Miejskim Laboratorium Farmaceutycznym w Łodzi, co dało mu dodatkowo praktyczne zastosowanie zdobywanej wiedzy, a później umożliwiło mu kierowanie wytwórną preparatów galenowych dla szpitali łódzkich. W roku 1948 uzyskał stopień magistra farmacji oraz wielką aprobatę i zachętę prof. Jana Muszyńskiego oraz prof. Zofii Jerzmanowskiej do prowadzenia dalszych badań naukowych w zakresie farmakognozji i farmakologii roślin leczniczych. To tych wielkich naukowców Profesor Ożarowski nazywał w ciągu całego swojego życia „naukowymi rodzicami”, którzy otworzyli przed nim okna naukowego i osobistego rozwoju. Pracę naukowo-dydaktyczną Aleksander Ożarowski rozpoczął w Zakładzie Farmakognozji i Uprawy Roślin Leczniczych, wnikliwe badania farmakologiczne i ciekawe zajęcia ze studentami prowadził także w Zakładzie Farmakologii UŁ (1949-50), był także wykładowcą i inspektorem w Ogrodzie Botanicznym. Pomimo ciągłej i wykonywanej ponad siły pracy dydaktycznej w trudnych

powojennych czasach, a dzięki wytrwałości i wielkiemu naukowemu zaparciu i poświęceniu, Aleksander Ożarowski wykonał niezwykle bogatą i multi-dyscyplinarną pracę badawczą, pt.: „Badania fitochemiczne, toksykologiczne i farmakodynamiczne nad *Asarum europaeum* L.”, dzięki której w roku 1951 otrzymał stopień doktora nauk farm. na Wydziale Farmaceutycznym Akademii Medycznej w Łodzi. Wyniki tej pracy zostały opublikowane w „Acta Polonica Pharmaceutica” (1950 r.) oraz „Die Pharmazie” (1956 r.), a jego pracę badawczą nagrodziło Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne. Badania nad *Asarum europaeum* pozwoliły na wprowadzenie tego surowca do przygotowywanej Farmakopei Polskiej III (1954 r.) jako odpowiednika dla importowanego wykrztuśnego surowca *Ipecacuanhae radix*. Następnie w 1951 roku Aleksander Ożarowski przeniósł się do Warszawy, gdzie pracował jako adiunkt w Zakładzie Farmakognozji na Wydz. Farmaceutycznym Akademii Medycznej. Natomiast od 1952 r. do 1954 r. piastował stanowisko docenta i kierownika w Zakładzie Farmakognozji na Wydz. Farmaceutycznym Akademii Medycznej w Lublinie, a w latach 1953-54 kierował także Zakładem Farmakologii i Zakładem Farmakodynamiki na tejsze uczelni. Profesor Ożarowski zawsze wspominał ten okres, jako bardzo dynamiczny i niezwykle wyczerpujący, z uwagi na trud organizowania zaplecza naukowo-dydaktycznego, opracowywanie pionierskich skryptów i przewodników do ćwiczeń z chłonnymi wiedzy studentami, a także z uwagi na ciągłe wyczekiwanie publikacji naukowych nadsyłanych pocztą z ośrodków naukowych zza wschodniej granicy. W późniejszym czasie swoje koncepcje dydaktyczne kontynuował na kursach ziołolecznictwa dla lekarzy (m.in. w Wojskowym Instytucie Medycznym w Warszawie), a także dla farmaceutów, pielęgniarek i innych miłośników roślin leczniczych. Następnie w latach 1954-57 Aleksander Ożarowski pracował w Centralnym Zarządzie Przemysłu Zielarskiego „Herbapol”, a także w Zjednoczeniu Przemysłu Farmaceutycznego „Polfa”. Od 1957 r. związał się z Instytutem Przemysłu Farmaceutycznego (obecnie Instytut Farmaceutyczny) w Warszawie, gdzie pracował aż do emerytury (1985 r.). W Instytucie tym kierował Zakładem Związków Naturalnych (do 1965 r.), a następnie został kierownikiem Samodzielnej Pracowni Fitochemicznej (do 1984 r.), zajmując się badaniami w dziedzinie roślinnych glikozydów kardenolidowych. W tym czasie także na podstawie rozprawy, pt.: „Glikozydy kardenolidowe. Nowe aspekty otrzymywania izomerycznych monoacylopo pochodnych digitoksyny” (recenzent prof. Z. Jerzmanowska) otrzymał stopień dr hab. n. farm. z zakresu chemii farmaceutycznej na Akademii Medycznej w Łodzi (1973 r.). Z tej dziedziny Aleksander Ożarowski wraz z zespołem opublikował 37 artykułów naukowych, 20 opisów technologicznych do produkcji leków oraz uzyskał 9 patentów. Prace te pozwoliły na wdrożenie do przemysłu farmaceutycznego preparatów: kompleksu lanatozydów ABC, lanatozydu C, acetyldigitoksyny, digoksyny i siarczanu sparteiny. Dzięki twórczym wynikom jego zespołu badawczego opracowano pierwsze w Polsce leki o działaniu nasercowym, których część stosowana jest do dziś. Na wysoką jakość badań pod kierownictwem Aleksandra Ożarowskiego i na jego niebywałą uczciwość naukową miały wpływ kontakty zagraniczne nawiązane podczas odbytych staży naukowych za granicą, m.in. we Wszechzwiązkowym Instytucie Roślin Leczniczych i Aromatycznych w Moskwie, w Instytucie Botanicznym Akademii Nauk w Leningradzie, w Naukowo-Badawczym Instytucie Farmaceutycznym w Charkowie, w Instytucie Farmaceutycznym w Sofii, a także jako stypendysta Rządu Francuskiego w Zakładzie Botaniki i Biotechnologii Uniwersytetu w Lionie i w Paryżu (Sorbona).

Po przejściu na emeryturę Aleksander Ożarowski poświęcił się pracy społecznej poprzez upowszechnianie wiedzy z zakresu roślin leczniczych i ich szerokiego prozdrowotnego zastosowania, a także z dziedziny zdrowego stylu życia. Ale nie tylko. Od 1995 roku pracował w komisji Biura Rejestracji Środków Farmaceutycznych i Materiałów Medycznych, biorąc udział w burzliwych dyskusjach na temat polityki lekowej państwa, mając za nadrzędny cel umacnianie i pozytywne kreowanie leku roślinnego, opartego na długim tradycyjnym stosowaniu i badaniach naukowych. Aleksander Ożarowski angażując się w politykę zdrowotną państwa zawsze był odważny w swych opiniach, o czym mogą świadczyć m.in. „List otwarty do Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej („Gazeta Krakowska” z dn. 4 lutego 1989 r., ponownie opublikowany w „Postępy Fitoterapii” 4, 2008), czy „Uwagi do opinii Komitetu Terapii i Nauki PAN” („Aptekarz”, 13, 9/10:2005). Stał również w obronie rzetelności naukowej, czego dowodem są m.in. artykuły: „Lepiejnik różowy w leczeniu astmy i przewlekłej obturacyjnej choroby płuc” – Uwagi uzupełniające do artykułu G. Ziolo („Postępy Fitoterapii” 2-3, 2001), „Witaminy – związki niezbędne dla życia ludzi i zwierząt są agresywnie atakowane” („Postępy Fitoterapii” 1, 2004).

Wpływ na doświadczenie Aleksandra Ożarowskiego zarówno w dziedzinie naukowej, jak i związanej z przemysłem farmaceutycznym miała jego praca redakcyjna, której poświęcał się już od lat 60. Łatwość przekazywania wiedzy i umiejętności pisarskie pozwoliły Aleksandrowi Ożarowskiemu na pełnienie funkcji redaktora „Biuletynu Informacyjnego Instytutu Przemysłu Farmaceutycznego” (1963-1984). Oprócz tego

brał on udział w komitetach redakcyjnych czasopism o zasięgu ogólnopolskim, tj.: „Zielarski Biuletyn Informacyjny”, „Wiadomości Zielarskie”, czy „Postępy Fitoterapii”. W ostatnich latach życia pracował także w radzie programowej pisma Almanach Urzędu Rejestracji Produktów Leczniczych, Wyrobów Medycznych i Produktów Biobójczych w Warszawie. Był także wieloletnim konsultantem naukowym czasopisma Okręgowej Izby Aptekarskiej w Warszawie „Aptekarz” (red. dr T.J. Szuba), a od 2009 r. wszedł w skład jego rady redakcyjnej.

Aleksander Ożarowski już od czasów akademickich był wybitnym autorem i współautorem publikacji książkowych. Opracował m.in. „Przewodnik po Dziale Roślin Leczniczych Ogrodu Botanicznego w Łodzi”, czy skrypt „Farmakognozja według wykładów prof. J. Muszyńskiego”, które stanowiły niezastąpioną pomoc dla studentów. Ponadto, już jako doktor n. farm. Aleksander Ożarowski został autorem obszernego rozdziału „Surowce roślinne, skład, działanie i zastosowanie” (s. 37-221) w „Vademecum Fitoterapii” pod red. Prof. J. Muszyńskiego (Wyd. Zarząd Przem. Ziel., trzy wydania w latach 1955-59). W roku 1960 wydał samodzielnie unikatową wówczas w Europie książkę, pt.: „Farmakodynamika surowców roślinnych” (Wyd. Przem. Lek. i Spożyw., 1960), w której na podstawie przestudiowanej zagranicznej bibliografii opisał działanie farmakologiczne związków czynnych 100 najważniejszych roślin leczniczych. Jednym z największych dzieł Aleksandra Ożarowskiego jest „Ziołolecznictwo. Poradnik dla lekarzy” (PZWL, 1976-1982), które doczekało się czterech wydań. Publikacja ta licząca ponad 780 stron, unikatowa wówczas na rynku polskim, powstała dzięki współpracy z najlepszymi polskimi naukowcami takimi jak, m.in. prof. J. Aleksandrowicz, prof. P. Kubikowski, prof. J. Kowalewski, prof. J. Kozłowski, prof. W. Rewerski, czy doskonały znawca farmakologii prof. A. Mrozikiewicz. Do dzisiaj pozycja ta jest cytowana w Polsce i na świecie – nie tylko jako publikacja źródłowa dla studentów – ale także jest wykorzystywana przez wszystkich zajmujących się fitoterapią. Spośród innych popularnych i ciekawych książek należy wymienić także: „Rośliny lecznicze i ich praktyczne zastosowanie” (Wyd. IWZZ, dwa wydania w roku 1987 i 1989, współ. dr W. Jaroniewski), „Atlas roślin leczniczych” (Wyd. PWRiL, 1990, współ. prof. A. Rumińska), „Leksykon leków naturalnych” (Wyd. Comes, m.in. współ. dr W. Dymowski), „Nerwice i depresja, leczenie holistyczne” (Wyd. Ambrozja, 2000, współ. Z. Sałata), „Wątroba, zapobieganie chorobom i leczenie sposobami naturalnymi. Poradnik aptekarza” (Wyd. Portal Farm.-Med., 2006), „Usuwanie trucizn z organizmu” (Wyd. Ambrozja, 2007, współ. T. Mrozowski). Jednym z największych wyzwań Aleksandra Ożarowskiego było zainicjowanie opracowania dla szerokiego grona odbiorców „Encyklopedii zielarstwa i ziołolecznictwa” (Wyd. PWN, 2000, red. prof. H. Strzelecka, prof. J. Kowalski). W innych wydaniach encyklopedycznych PWN Aleksander Ożarowski jest autorem 372 haseł, ponadto jest autorem rozdziału „Ziołolecznictwo” w wielokrotnie wydawanej „Encyklopedii Zdrowia” (Wyd. PWN). Należy podkreślić, iż opracowane informacje w encyklopedii internetowej z zakresu roślin leczniczych także pochodzą ze źródeł piśmienniczych Aleksandra Ożarowskiego. Do roku 2011 Aleksander Ożarowski był autorem lub współautorem 19 książek (nakład 763 000 egzemplarzy), a łączny dorobek naukowo-popularyzatorski liczy ok. 600 artykułów, wywiadów, opinii, recenzji, odczytów, a także wystąpień w radiu i telewizji. Do tego można doliczyć ok. 500 listów otrzymywanych od pacjentów z prośbami o indywidualne leczenie metodami naturalnymi, w tym ekstraktami roślinnymi.

Erudycja i ciągłe studiowanie postępów w nauce, a także zainteresowanie stanem przemysłu zielarskiego w Polsce i na świecie oraz liczne kontakty ze środowiskiem akademickim uczyniły, że Aleksander Ożarowski stał się wielkim mentorem, od którego można było się dowiedzieć nie tylko o naturalnych metodach leczenia różnych chorób zarówno w krajach zachodnich, jak i wschodnich, ale z rozmów z nim wypływała również niecodzienna mądrość życiowa, emanująca na wszystkich poruszanych podczas dialogu płaszczyznach. Po rozmowie z nim pacjenci odzyskiwali siły witalne i nową chęć do zmagania się z chorobami i trudami życia. Wystąpienia publiczne Aleksandra Ożarowskiego zawsze pozostawiały echo w rozmowach kulturalnych, zarówno podczas Targów Medycyny Naturalnej w Katowicach, w czasie Sejmików Zielarskich w Poznaniu, czy po wystąpieniu w Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, gdzie spotkał się z owacją na stojąco po wygłoszeniu referatu na temat „Relacje życiowe między *Homo sapiens* a zieloną przyrodą” (2008 r.).

Od kilku lat Aleksander Ożarowski publikował na łamach „Postępów Fitoterapii” szczegółowe komunikaty z przebiegu swojej bardzo dynamicznej aktywności naukowo-popularyzatorskiej, z których wypływa psychologiczna sylwetka tego wybitnego naukowca i popularyzatora; człowieka, który z jednej strony posiadał niebywałą umiejętność nawiązywania i utrzymywania ciekawych relacji międzyludzkich (w ostatnich latach m.in. z dr Antonim Krasickim, dr Zbigniewem Markiewiczem, o. Grzegorzem Sroka, prof. Wikto-

Stelmachem), a z drugiej strony był osobą, która miała poczucie społecznej misji, jaką było uświadamianie potrzeby stosowania przetworów roślinnych w profilaktyce i w chorobach przewlekłych. Głoszenie prawd zawsze popartych pewnymi źródłami naukowymi miało swój oddźwięk w organizacjach społecznych i naukowych, w których Aleksander Ożarowski uczestniczył, tj.: Polskie Towarzystwo Farmaceutyczne (członek od 1948 r.), Polski Komitet Zielarski (współzałożyciel i wiceprezes w latach 1995-1997, a następnie pierwszy członek honorowy), Pol. Tow. Wegetariańskie, Pol. Tow. Lek. – Sekcja Fitoterapii, Pol. Tow. Terapii Chelatywnej (Honorowy Prezes), Pol. Fundacja Antynowotworowa AMST (Honorowy Prezes), Polska Rada Leku Roślinnego (Honorowy Członek).

Problematyka ostatnich wystąpień i artykułów Aleksandra Ożarowskiego dotyczyła m.in. „Naturalnych stymulatorów czynności nerek i dróg moczowych”, „Witaminy C w leczeniu chorób zakaźnych i degeneracyjnych”, „Naturalnych sposobów zapobiegania chorobie nowotworowej”, czy „Sposobów usuwania z organizmu związków toksycznych. Odrutowanie ogólnoustrojowe. Chelatacja”. W 2010 r. w wieku 94 lat wygłosił także referat na Zjeździe Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego, pt. „Organizacja ogólnokrajowej służby zdrowia w krajach zachodnich na przykładzie USA i Kanady”. Natomiast w sierpniu 2011 r. już po jego śmierci ukazał się interesujący artykuł w „Poradniku Uzdrawiacza”, pt.: „Rady Profesora Ożarowskiego na różne choroby” (opr. C. Kruk).

W ciągu swojego życia Aleksander Ożarowski został wielokrotnie odznaczony Krzyżem Armii Krajowej, Krzyżem Kampanii Wrześniowej, Krzyżem Walecznych, a w 2005 r. został mu nadany postanowieniem Prezydenta RP Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski za wybitne zasługi dla rozwoju polskiego zielarstwa i ziołolecznictwa oraz za osiągnięcia w pracy naukowej. W 2007 r. został laureatem nagrody „Drzewko Zdrowia” za wkład w rozwój nowoczesnego zielarstwa w Polsce, a w 2009 r. wręczono mu Nagrodę Honorową „Nieznanego Świata”, z której miał wielką satysfakcję.

W dniu 1 lipca 2011 r. odbyła się liturgia pogrzebowa w intencji Profesora Aleksandra Ożarowskiego w Parafii Prawosławnej św. Jana Klimaka w Warszawie.

Wyrazy smutku i ubolewania nad wielką stratą, jaką poniosła nauka polska po śmierci Profesora Ożarowskiego nadesłano z ważnych organizacji i ośrodków badawczych w Polsce, m.in. od:

1. Zarządu Głównego Polskiego Komitetu Zielarskiego
 2. Zarządu Głównego Polskiego Towarzystwa Lekarskiego – Sekcja Fitoterapii
 3. Dyrekcji Instytutu Farmaceutycznego w Warszawie
 4. Dyrekcji Instytutu Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich (były Instytut Roślin i Przetworów Zielarskich) w Poznaniu,
- a także ze środowiska akademickiego, z uniwersytetów medycznych, od:
5. Prof. dr hab. Małgorzaty Tafil-Klawe – Prorektora Collegium Medicum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Bydgoszczy
 6. Prof. dr hab. Ireny Matławskiej z Katedry i Zakładu Farmakognozji, Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu
 7. Prof. dr hab. Jaromira Budzianowskiego z Katedry i Zakładu Botaniki Farmaceutycznej i Biotechnologii Roślin Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu
 8. Prof. dr hab. Gerarda Nowaka z Katedry i Zakładu Naturalnych Surowców Leczniczych i Kosmetycznych Uniwersytetu Medycznego w Poznaniu
 9. Prof. dr. hab., dr h.c. Mirosławy Furmanowej oraz dr hab. Olgi Olszowskiej z Katedry i Zakładu Biologii i Botaniki Farmaceutycznej Uniwersytetu Medycznego w Warszawie
 10. Dr hab. Haliny Ekiert z Katedry i Zakładu Botaniki Farmaceutycznej Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie
 11. Prof. dr hab. Marii Wolbiś z Katedry i Zakładu Farmakognozji Uniwersytetu Medycznego w Łodzi
 12. Prof. dr hab. Mirosławy Krauze-Baranowskiej z Katedry i Zakładu Farmakognozji z Ogrodem Roślin Leczniczych Uniwersytetu Medycznego w Gdańsku
 13. Prof. dr hab. Wojciecha Cisowskiego z Katedry i Zakładu Farmakognozji Akademii Medycznej we Wrocławiu,

oraz od:

14. Mgr inż. Urszuli Nowickiej-Uszyńskiej – redaktora naczelnego byłych „Wiadomości Zielarskich”
15. Pracowników zakładu zielarskiego KAWON-HURT Nowak S.J. z Gostynia Wielkopolskiego
16. Pracowników zakładu Phytopharm Kłęka S.A. z Nowego Miasta n/Wartą
17. Dr Antoniego Krasickiego – dyrektora ds. medycznych Szpitala Powiatu Bytowskiego

Cześć Jego Pamięci!

„Odszedł od nas specjalista wysokiej klasy, doskonały znawca roślin leczniczych, ich występowania, chemizmu i właściwości biologicznych. Jego rozległej wiedzy będzie nam bardzo brakowało, pamiętajmy jednak, że nie wszystko umiera”.

Prof. Mirosława Furmanowa

Opracował:
dr n. farm., mgr biol. Marcin Ożarowski
Katedra i Zakład Botaniki Farmaceutycznej i Biotechnologii Roślin
Wydział Farmaceutyczny
Uniwersytet Medyczny im. K. Marcinkowskiego
ul. Św. Marii Magdaleny 14, 61-681 Poznań
Zakład Farmakologii i Biologii Doświadczalnej
Instytut Włókien Naturalnych i Roślin Zielarskich
ul. Libelta 27, 61-707 Poznań